

Розділ 3

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

DOI: 13.33310/2519-2809-2019-47-1-83-87
УДК 94 (438) «1914/1918»:070-047.44

ЕЛЕОНОРА КОВАЧ

*старший викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції,
Українсько-угорський навчально-науковий інститут,
Ужгородський національний університет, м. Ужгород
e-mail: koveleo@gmail.com*

АНАЛІЗ ПРЕСИ ПРО ОБЛОГУ ФОРТЕЦІ ПШЕМИСЛЬ

У центрі дослідження є видання «Польова газета», яка видавалась у місті Пшемисль. Більше того, саме «Польова газета», яка публікувалася у місті Пшемисль в період з 4 жовтня 1914 року по 22 березня 1915 року була так званою сполучною ланкою між сто двадцятьма тисячами солдатів, котрі розташовувалися в місті, на захисній лінії як навколо міста так і безпосередньо на передовій. Зокрема, рубрика «Довідка» дозволяла знайомим дізнаватися нові звістки одне про одного. Читачів цікавила інформація про нищівні дії скинутих з російських літаків бомб, про що повідомляли тільки офіційні джерела. Рубрика «Золота книга» містила список солдатів, які розташовувалися в замку і були відзначені за демонстрацію зразкової поведінки.

Ключові слова: Пшемисль, газета, війна, солдат, преса.

Видання «Польова газета», що видавалась за період Першої світової війни, публікувала списки охоронців замку Пшемисль [6], які були сприйняті в якості доказової бази військовим керівництвом. Адже безпосередньо перед здачею замку всі офіційні документи були знищені і не залишилися прямі докази подій. Метою створення газети було також збереження військового духу та ентузіазму, про що, зокрема, пише доктор наук, науковець Калман Молнар: «Поява «Польової газети» була виправдана необхідністю інформування солдатів. До оригінального німецького видання, яке спершу базувалося виключно на описі надзвичайних подій, задля інформування близько п'ятдесяти тисячного контингенту угорського війська потрібно було створити нове видання [4]. Видавці успішно долали труднощі (наприклад, відсутність літер з надлітерними знаками) і віднесли до редагування газети з неабиякою креативністю. Щоденна газета виходила з дозволу командування замку. Вона інформувала про надзвичайні події та актуальний військовий стан.

Також газета містила прогноз погоди, короткі історії про будні солдатського життя (наприклад, звіт про гіркий хліб або історію солдата, який в листі просить від своєї матері гроші і у випадку відмови погрожує духовним переслідуванням після власної смерті), вірші, список нагороджених, військові мотиваційні промови, фінансові звіти та прогнози щодо розвитку військових дій [6].

Дана проблематика в Україні є малодослідженою, зокрема, лише подекуди згадується преса Першої світової війни, втім, спеціальних досліджень не існує. Перш за все відзначимо власне джерела наукового дослідження – видання «Польової газети», які зберігаються в Угорщині у Державній бібліотеці імені Сечені у Будапешті [4]. Закордонні публікації є наявними, наприклад, власне збірка документів, публікацій її редактора Калмана Молнара [5]. Необхідно відзначити також роботу Яна Асмана [1].

У теоретико-методологічному контексті в роботі, насамперед, використано теорію історичного нарративу американського історика

Гейдена Вайта. В центрі історичної теорії американського історика Гейдена Вайта знаходиться вивчення суті поняття «Історичний наратив» та дослідження його ролі в сучасній історіографії. Сучасні літературні теорії (структуралізм, формалізм) та всі подальші, які частково використовували наратологію довели, що оповідь не тільки є важливим методом та інструментом інтерпретації прозового жанру, але і невід'ємна частина людського світу і самопізнання. Ми оцінюємо наші історії (відображення ситуацій сучасного життя або минулих подій) в контексті наративу перетворюючи їх в цілісне узгоджене оповідання.

Метою дослідження визначаємо аналіз видання «Польова газета», її наратив, структуру видання. Актуальність дослідження визначається як важливістю опрацювання власних документів Першої світової війни в контексті кращого розуміння подій щодення, а також і аналізу культури наративу, культури мислення.

Аналізуючи екземпляри випущені в жовтні 1914 року, можна стверджувати, що кожен номер містив військові репортажі (в рамках цієї рубрики зустрічалися і новини про бої поблизу самого міста Пшемисль), переклад тексту радіоповідомлень отриманих командуванням замку (у випадку його відсутності публікувалася редакційна стаття про хід війни, про шанси на перемогу та про ворога), а також хоча б одна рубрика, яка в більш широкому розумінні була пов'язана з війною (наприклад, рубрики «Дрібниці» або «Вірш»).

На мій погляд, важливою була присутність рубрики «Огляд преси» тому що вона сприяла об'єктивній зовнішній оцінці подій читачами. Однак, порівняння перекладного угорського варіанту текстів рубрики «Огляду преси» з оригінальним іноземним виданням потребує додаткового вивчення. Спираючись на власні дослідження, можу стверджувати, що рубрика «Огляд преси» допомагала розширити кругозір солдатів і дала можливість оцінити події за межами закритої фортеці, та підняти бойовий дух завдяки перекладу публікацій ворожої французької газети, яка писала про героїчні військові вчинки солдатів центральної влади. Видання жовтня одне за

одним публікують виключно позитивні військові новини, немає жодної інформації про значні поразки. Військовий дух солдатів, які надсилали вірші був бойовим, а історії рубрики «Дрібниці» висвітлюють військовий героїзм.

Жовтневі номери «Польової газети» функціонували в якості можливого культурного зв'язку з таким мирним періодом в якому *ще ні* або *вже не* відбуваються бойові дії і боронячи ворота на батьківщину від військ противника на спину військових не падає відповідальність за захист фортеці, своїх рідних та правителів [6].

Після короткого перегляду власні попередні дослідження стосовно текстів жовтневих випусків «Польової газети», перейду до висвітлення другого пункту, а саме на проблематику концепцій історичного опису. Чи можна вважати історичним описом тексти «Польової газети», або вони залишаються звичайним історичним оповіданням? Для того, щоб дати чітку відповідь на це питання я використовую твердження щодо згаданих термінів американського історика та філософа Гейдена Вайта (1928). Визначення поняття «наратив»: згідно латинської мови «*gnarus*» (знати, бути у зв'язку, спеціаліст) та «*parro*» (розповісти, прив'язати) походять від спільного кореня «*gna*», що означає знати. Саме Гейден Вайт вперше визначив важливість теорії оповіді в історіографії. В науковій статті, яка аналізує твердження Гейдена Вайта, дізнаємося про те, що в 50–60-их роках ХХ століття представники англо-саксонської аналітичної історичної філософії та французької структуралістичної прозової поетики також наголошували на факті присутності теорії оповіді в історіографії та на її проблематиці. Серед них були Клод Леві-Строс (1908–2009) – французький антрополог, етнолог та соціолог бельгійського походження та Роланд Барт (1915–1980) – французький філософ, літературознавець та критик. Основним проявом цього явища згідно авторів вище згаданої наукової статті (Томаш Кішонтал, доктор, літературознавець та культуролог; Габор Себерені, науковець) є відхилення історичного твору в результаті присутності теорії оповіді в сторону фікцій та значної вигаданості.

Зокрема, Вайт вважає, що історик в процесі своєї роботи, ряд подій реконструюваних на основі історичних джерел, перетворює на розповідь. Деталізуючи, історик перетворює ряд звичайних фактів в структуровану лінійну цілісність, надаючи незначним деталям сенс та вбудовуючи їх у загальну історичну картину. Вайт вважає, що факти описані в джерелах самі по собі не мають значення, а набувають його завдяки історикам і методу імплементації (*emplotment*) в історичну оповідь. Згідно цього, те що історик називає реконструйованим минулим насправді є сконструйованим, і стає близьким до фікції та до літературного твору. Вайт відокремлює емпіричну (вона доступна тільки для конкретного покоління в конкретний час), пережиту реальність від тієї, що репрезентована в результаті творчої роботи історика. В контексті вищеописаного, виникає питання, чи взагалі потрібний жанр оповіді в історії? Поль Рікер вважає, що так, адже пізнання людського та історичного часу можливе лише скрізь призмю оповіді [3].

Підсумовуючи вище згадане, сформулюємо наступну гіпотезу: людина сучасності або дослідник може значно наблизитися до пізнання подій минулого використовуючи ті оповіді, які були створені історіографами на основі історичного джерела або опитування.

Роланд Барт, зокрема, наступним чином формулював визначення наративу: *«...просто так існує, як життя..є міжнародним явищем переступаючи через культури та історію. Насправді, наратив замість проблеми потрібно сприймати як ключ до вирішення однієї з людських проблем, а саме те, як знання перетворити в оповідь, а людський досвід передати в такій формі, яка відповідає більше людській, ніж культурній структурності значення»* [2].

Згідно вище процитованої думки, легко можемо дійти висновку, що у випадку рубрики «Військові новини» «Польової газети» текст, що був написаний невідомим автором може вважатися певною зрозумілою та опрацьованою формою людського досвіду у вигляді публіцистичного тексту. Цей текст і є формою, завдяки чому можливе його переміщення в певну інтерпретаційну призму.

До своїх ранніх думок Гейден Вайт додає: ми не здатні до ідеального сприйняття системи мислення чужих нам людських культур, однак ми досить легко аналізуємо історії, які походять з чужих культур. Питання в тому, чи можемо використовувати цей принцип для сприйняття тексту, який виник більше ніж сто років тому? Ця думка зближує читача з поняттям «нарративу» стверджуючи його право на існування.

Гейден Вайт згадує приклад Барта, який стверджує що, «нарратив» може бути перекладеним без значних смислових втрат, на відміну віршу від або філософського тексту. Ця думка теж тільки підкріплює важливість поняття «нарративу». Наратив – це не код, який використовуємо, коли бажаємо надати комусь досвіду значення. Це така система кодування та взаєморозуміння між людьми, яка забезпечує вільне поширення транс культурних думок про природу спільної реальності, – зазначає Гейден Вайт [2].

Вільне поширення транс культурних думок про природу спільної реальності – мабуть, саме цей процес моделює текст рубрики «Військові новини» «Польової газети», тому що він відображав певне відлуння спільно пережитої реальності міського населення (тогочасні читачі військової газети) та солдатів з замку у 1914 році. Всю ту інформацію, яка надходила з зовнішнього світу (вказівки військового штабу) і що сприймали захисники (облогове кільце, атака) [6].

Надалі Вайт підкреслює: серед найповажніших представників сучасної історіографії Якоб Буркгардт (1818–1917), Йохан Хейзинга (1872–1945) та Фернан Бродель (1902–1985), відхилили метод використання нарративу, аргументуючи це тим, що події, які вони вивчали не можуть бути описані за допомогою теорії оповіді. Вони відхилили думку про опис подій минулого у форматі тексту, де присутні добре розділені частини: вступ, основна частина та завершення, тобто описуючи події та процеси, не використовували інструменти для ототожнення власних робіт з жанром нарративу. Згідно цього, вони передали історичну реальність на основі досліджуваних доказів, водночас не використовували форму оповіді. Базуючись на вище описаному, потрібно

провести чітку межу між історичним оповіданням та нарративом, тобто між тими описами, які розповідають події згідно певної ситуаційної світової перспективи та тими, що сприймають події як «голос світу», в результаті чого і народжується сама історія [2].

Перша частина останнього речення може використовуватися і до рубрики «Військові новини», тому що в контексті тексту газети, для реального читача 1914 року реальністю було те, що він відчував тоді, а те, про що не знав, зміг прочитати в газеті (наприклад огляд преси з французької газети *Le Progres*: світогляд військового поета Гейзи Дйоні на основі його віршів, заохочувальні слова правителя, розпорядження командира замку. Другу частину речення теж можна проаналізувати: *та тими, що сприймають події як «голос світу», в результаті чого і народжується сама історія*. Подібна інтерпретація тексту була б занадто сміливим вчинком.

Наратив тоді стає проблемою, коли ми намагаємося помістити у форму оповіді реальні події та факти. Помістити факти в жанр наративу дуже важко, адже вони постають перед нами не у формі оповіді [2]. Так, на основі думок Буркгардта, Хейзинги та Броделя, Вайт дійшов наступного висновку: «Ми повинні розрізняти історичну оповідь від наративу, тобто розрізняти ті тексти, що розповідають події згідно певної ситуаційної світової перспективи та тими, що сприймають події як «голос світу», в результаті чого і народжується сама історія [2].

Отже, ретельніше проаналізую значення наступних речень: «...що розповідають події згідно певної ситуаційної світової перспективи...», «...сприймають події як «голос світу», в результаті чого і народжується сама історія...». Згідно цих двох тверджень, намагатимусь оцінити текст рубрики «Військові новини» та віднести його до наративу або до історичної оповіді. Відразу виникає питання: Я сприймаю текст як світову перспективу (у 1914 році вона була сприйнята як реальність в фортеці, що була в облозі)? Згідно цього: особа яка створює

вала рубрику «Військові новини» в 1914 році в оточеній фортеці, на собі відчула реальні події того часу, потім пропустивши їх через власну свідомість, передала власне суб'єктивне бачення того, що відбулося. Після цього читачі (1914 рік) зіткнулися з поданою картиною реальності (на основі цього створили власну картину відчуття реальності).

У порівнянні з цим сучасний читач, який читає електронний цифрований або раритетний випуск «Польової газети» теж зустріне з картиною реальності 1914 року. Різниця між двома читачами значна, в першу чергу для сучасного читача події 1914 року вже відносяться до давньої історії, а також відрізняються: вік людей, дати, роки та оточуюче середовище.

Якщо сучасний читач вивчав історію описаних подій будучи школярем, або не в дитячому віці знайшов газети на горищі, то він знатиме і розумітиме кінець та наслідки подій. Тому і по-різному оцінюватиме текст, який в 1914 році теж був сприйнятий солдатом або простим жителем міста. Автор рубрики, редактор газети або її власник теж своєрідним чином оцінювали текст, вважаючи його власним творінням.

Підсумовуючи, зазначимо, що якщо оцінювати аналіз тексту, його зовсім по-різному сприймав читач 1914 року і той, що знайомиться з «Польовою газетою» у 2019 році. Історик або науковець використовуватиме текст в якості історичного джерела. В цьому розумінні потрібно чітко відрізнити оцінку та розуміння тексту. Читачі (солдати, та міські жителі 1914 року) сприймають текст як текст. Насправді, текст потрібно оцінювати як набір рефлексій зі сторони авторів тексту або редакторів рубрики. Підсумовуючи вищезазначене, важливо сприймати текст, як світову перспективу (реалії відчуті в 1914 році) та оповідь про побачені події (реальність сприйнята 1914 року). Перспективи подальших досліджень вважаємо здійснити у ракурсі інших джерел, щоденників, які були написані за часів Першої світової війни.

Список використаних джерел

1. Assmann Jan. A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest, 1999. 30.old.
2. Hayden White (1997): A történelem terhe. Osiris Kiadó, Budapest. 105-135 old.

3. Kisantal Tamás-Szeberényi Gábor. Hayden White „hasznáról és káráról”. Narratológiai kihívás a történetírásban. Elmélet és módszer. <http://ru.scribd.com/doc/32450109/Kisantal-Tamas-%E2%80%93-Szeberenyi-Gabor-Hayden-White-hasznarol-es-kararol>.
4. Molnár Kálmán. Magyar élet és magyar irodalom Przemyslben 1914/1915-ben. Eger, 1924
5. Molnar Kálmán kisebb összegyűjtött cikkei és tanulmányai (II.). Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., 1933. 20.old.
6. Tábori újság. – 1914, 1.sz. (okt. 4.) -1915, 141.sz. (márc. 22.). – Przemysł : Rosenfeld M. G., 1914-1915. Országos Széchenyi Könyvtár, FM3 10664.

References

1. Assmann Jan. A kulturalis emlékezet. Iras, emlékezés es politikai identitas a korai magaskulturakban. Budapest, 1999. 30.old
2. Hayden White. A törtenelem terhe. Osiris Kiado, Budapest, 1997.
3. Kisantal Tamas-Szeberenyi Gabor. Hayden White „hasznáról és kararol”. Narratológiai kihívás a történetírásban. Elmélet és módszer. <http://ru.scribd.com/doc/32450109/Kisantal-Tamas-%E2%80%93-Szeberenyi-Gabor-Hayden-White-hasznarol-es-kararol>.
4. Molnar Kalman. Magyar elet es magyar irodalom Przemyslben 1914/1915-ben. Eger, 1924
5. Molnar Kalman kisebb összegyűjtött cikkei es tanulmányai (II.).Pecs, Dunantul Pecs Egyetemi Konyvkiado es Nyomda Rt., 1933. 20.old.
6. Tabori ujsag. 1914, 1.sz. (okt. 4.) -1915, 141.sz. (márc. 22.). Przemysł : Rosenfeld M. G., 1914-1915. Országos Szechenyi Konyvtár, FM3 10664.

Ковач Э. Анализ прессы про осаду крепости Пшемисль

В центре исследования издание «Полевая газета», которая издавалась в городе Пшемисль. Более того, именно «Полевая газета», которая выходила в городе Пшемисль за период с 4 октября 1914 года по 22 марта 1915 года была связывающим звеном между сто двадцатью тысячами солдат, которые размещались в городе, на линии защиты как вокруг города, так и непосредственно на передовой. Например, рубрика «Справка» позволяла знакомым узнавать новые новости друг про друга. Читателей интересовала информация про сокрушительные действия российских бомб, скинутых с самолетов, о чем информировали только официальные источники. Рубрика «Золотая книга» содержала список солдат, которые находились в замке и были представлены к награде за достойное поведение.

Ключевые слова: Пшемисль, газета, война, солдат, пресса.

Kovach E. Analysis of newspaper articles on the siege of Przemysl fortress

This article is based on the newspaper of Przemysl. This newspaper was redacting by Kalman Molnar in 1914–1915, after the beginning World War I. In this newspaper we can find poems about the life in the fortress, when the enemy was besieging the walls. The prime question is the connection between the Person and the Past (everyday in 1914). The newspaper of Przemysl in this article is a main document of research. This document analyses not only World War I, but the every days of the people.

The history of the World War I. is an important topic for the historians, for the research the reason and the consequence of this occurrence. About the reason we can read more, about the consequence too. One of the consequence of World War I. was the foundation of the League of Nations. After the World War I. was founded the new liberalism for analyzing international relations, when it hasn't worked, after the World War II., was founded the neoliberal school for analyzing the international relations. As a historian, we need to know the reasons and the consequences, the meaning the events, we need to know the characteristics of everyday life in the fortress.

Between 4th of October 1914 and 22nd of March 1915 was released in the fortress of Przemysl a newspaper for the soldiers. Its name was „Tábori újság”. It was released on Hungarian language for the Hungarian soldiers, who were protecting the fortress against the Russian army. In this period in the fortress served many thousand Hungarian soldiers. After the defeat they became POWs. The “Tábori Ujság” was one of the most unical war-newspapers during the World War I. w It was written in Hungarian language; it was released during the assault; it was useful for many thousand soldiers, because they wanted to know about the life outside of the fortress; they've got information about the hero of the month; who could got medal for his heroism etc. In the column of Golden Book has published the names of decorated solders, and it was an evidence after the war, because every official documents were annihilated before the surrender of fortress.

Key words: Przemysl, newspaper, war, soldier, collective memory.